

KALKINMA AJANSLARININ BÖLGESEL KALKINMA SÜRECİNDEKİ ROLÜ VE ETKİLERİ: ZAFER KALKINMA AJANSI ÖRNEĞİ*

Ethem Kadri PEKTAŞ¹

Atahan DEMİRKOL²

ÖZ

Kalkınma ajansları; kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, bölgesel gelişmenin hızlandırılması, sürdürülebilirliğinin sağlanması ve bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarının azaltılması amacıyla yönelik olarak oluşturulan bölgesel örgütlerdir. Zafer Kalkınma Ajansı da Türkiye'nin Kuzey Ege kesiminde Afyonkarahisar, Kütahya, Manisa ve Uşak illerinden oluşan İBBS TR33 Düzey 2 bölgesinde, bölgesel kalkınmayı desteklemek amacıyla faaliyet gösteren bir bölgesel kalkınma ajansıdır. Bu çalışmada bölgesel kalkınma ajanslarının bölgelerini fiziksel, ekonomik, toplumsal vb. alanlarda kalkındırmak ve bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarını azaltmak bakımından taşıdıkları önem üzerinde durulmakta, Türkiye'deki kalkınma ajanslarının bölgesel kalkınma sürecindeki rolü ve etkileri, 7 yılı aşkın süredir faaliyette olan Zafer Kalkınma Ajansı örneğinde incelenmektedir. Çalışma ajansların, görev yaptıkları bölgelerin dinamiklerini, potansiyelini, ekonomik, mali ve toplumsal kapasitelerini hesaba katarak geliştirdikleri ve/veya öncülük/teşvik ettikleri projelerle Türkiye'nin bölgesel kalkınma çabalarına kayda değer miktarda destek sağladıklarını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bölge, Kalkınma, Bölgesel Kalkınma, Kalkınma Ajansları, Zafer Kalkınma Ajansı.

The Role and Impacts of Development Agencies on Regional Development Process: The Case of Zafer Development Agency

Abstract

Development agencies are regional organizations which have been established for the purpose of accelerating regional development, ensuring sustainability and reducing inter-regional and intra-regional

* Bu çalışma 2016 yılında Kazakistan'da düzenlenen 2. Uluslararası Ekonomi, Finans ve Enerji Kongresi'nde aynı adla sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve güncellenmiş halidir. Çalışma ayrıca Afyon Kocatepe Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi'nce desteklenmiştir.

¹ Doç.Dr. Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü. pektas@aku.edu.tr

² Arş.Gör. Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü. ademirkol@aku.edu.tr

development disparities in accordance with the principles and policies set in the national development plan and programs through enhancing the cooperation among public sector, private sector and non-governmental organizations, ensuring the efficient and appropriate utilization of resources and stimulating local potential. Zafer Development Agency is also a regional development agency operating in TR33 NUTS Level 2 Region consisting of Afyonkarahisar, Kütahya, Manisa and Uşak provinces located in Northern Aegean part of Turkey. In this study; the importance of development agencies particularly in terms of accelerating regional development and eliminating disparities between the regions is emphasized, the role and effects of regional development agencies on development process in Turkey is examined in the case Zafer Development Agency, which is active for over 7 years. The study reveals that regional development agents have provided significant support to the regional development efforts of Turkey, via projects developed and/or pioneered/promoted by considering the dynamics, potential, economic, financial and social capacities of the regions.

Keywords: *Region, Development, Regional Development, Development Agencies, Zafer Development Agency.*

GİRİŞ

Bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının ve dengesizliklerin giderilmesi, birçok açıdan türdeşlik gösteren bölgelerin fiziksel, ekonomik, toplumsal, siyasal vb. gelişme süreçlerinde etkinlik ve verimliliğinin artırılması, bölgelerin rekabet gücünün geliştirilmesi ve refahın ülke coğrafyasına dengeli bir şekilde dağılımının sağlanması, özellikle gelişmekte olan/az gelişmiş ülkelerin en temel sorun alanları arasında yer almaktadır. Zira söz konusu sorunlara kalıcı çözümler getirilemediğinde, ülkenin geri kalmış bölgelerinden diğer bölgelere doğru yönelen iç göç ve bunun hızlandığı sağlıksız kentleşme, kent yönetimlerinin mevcut yükünü daha da ağırlaştırmakta, ülke bütününde ekonomik istikrarı ve toplumsal huzur ortamını muhafaza etmek daha da güçleşebilmektedir. Ayrıca göç veren bölgelerin mevcut kaynaklarını ve gelişme potansiyelini harekete geçirebilecek nakdi ve beşeri sermayenin de zamanla nitelik ve nicelik bakımından yetersizleşmesi bir tür kısır döngünün yaşanmasına ve bölgeler arasındaki mevcut gelişmişlik farklılıklarının daha da artmasına neden olabilmektedir.

Bölgesel kalkınma politikaları ve bu politikaların uygulama araçlarından biri olarak görülen bölgesel kalkınma ajansları,

yukarıda birkaçına değinilen sorunların çözümü bakımından son birkaç on yılın en fazla tartışılan konuları arasında yer almaktadırlar. Zira merkezi yönetim odaklı kalkınma politikalarının ve buna bağlı olarak hazırlanan planların kendilerinden beklenen başarıyı gösterememesi, yerel nitelikleri daha belirgin olan, geliştirilmesinde ve uygulanmasında içinde yerel aktörlerin çok daha etkin biçimde yer aldıkları yeni bir planlama ve kalkınma modelini tartışma zeminine taşımıştır.

1. BÖLGESEL KALKINMAYA İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR

1.1. Bölge

Bölge birbirinden farklı anlamlar taşıyabilen ve sınırları oldukça güç çizilen bir kavramdır. Bölge kimi zaman ölçek bakımından çok küçük bir alanı ifade ederken (anatomik anlamda bir karıncanın boyun ve karın bölgesi gibi), kimi zaman da birden fazla ülkeyi içine alan geniş bir coğrafi alanı işaret için (Kuzey Afrika Bölgesi, Orta Asya Bölgesi gibi) kullanılmaktadır.

Yaygın anlamıyla bölge genellikle bir ülke bağlamında alt birimleri ifade ederken, uluslararası hukuk çerçevesinde de; aynı çıkarlara sahip, coğrafi, siyasal ve ekonomik yakınlık içinde olan devletler topluluğunu anlatmaktadır. Bu çalışmada geçen bölge kavramı ile ilden büyük, ülkeden küçük ve coğrafi, ekonomik, toplumsal, politik, yönetsel vb. bakımlardan benzer özellikler gösteren alanlar kastedilmektedir.

1.2. Kalkınma

Kalkınma özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkmış, zaman içinde anlamı, kapsamı, amaçları, politika ve araçları konusunda zaman içinde değişimler geçirmiş bir kavramdır. En genel anlamda toplum veya bölgelerin var olan bir durumdan daha iyi bir duruma geçmesini (Kumral ve diğerleri, 2011:36) ifade eden kalkınma, önceleri ekonomik göstergelerden hareketle “ekonomik kalkınma” ile eş anlamlı olarak kullanılırken, zamanla sosyal, kültürel, siyasal, çevresel vb. boyutlarla açıklanır hale gelmiştir. Gerçekten de kalkınma, başlangıçta gayri safi yurt içi hasılanın önceki yıllara göre artış göstermesi, kişi başına düşen milli gelirin sürekli ve dengeli olarak yükselmesi vb. biçimlerde anlaşılır ve tanımlanırken, zaman içerisinde daha çağdaş bir anlamla, bir ülkenin ekonomik, toplumsal ve kültürel alanda ilerlemesini, kurumsal kapasitesinin güçlenmesini, insan kaynakları niteliğinin artmasını, çevreye duyarlılığın gelişmesini ve bireysel refahın yükselmesini ifade eden

çok boyutlu ve kapsamlı bir kavram niteliğini kazanmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2013:1).

1.3. Bölgesel Kalkınma ve Politikası

Bölgesel kalkınma kavramı yaygın anlamıyla, belli bir coğrafi alan içerisinde yer alan bölgelerin aralarındaki gelişmişlik/kalkınmışlık farklılıklarının giderilmesi ve özellikle az gelişmiş bölgelerin başta ekonomik olmak üzere fiziksel, sosyal, kültürel, demokratik vb. açılardan seviyelerinin yükseltilmesini ifade eder. Günümüzde ise kalkınma kavramı daha geniş bir anlam yelpazesine karşılık gelmektedir. Nitekim Akın'a göre (2007:295) çağdaş bölgesel gelişme kavramı yaklaşımında, bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının en aza indirilmesi amacının yanı sıra, özellikle Avrupa Birliği üye ve aday ülkeleri arasındaki gelişmişlik düzeylerinin birbirlerine yaklaştırılması, bölgelerin kendi içindeki kırsal ve kentsel gelişmişlik düzeyleri farklılıklarının giderilmesi, bölgelerin global rekabet güçlerinin artırılması, yerel dinamiklerin harekete geçirilerek bölgesel potansiyelin değerlendirilmesi ve ülkelerin topyekun kalkındırılması amaçlanmaktadır.

Bölgesel kalkınma politikaları ise genel olarak; bir yandan bölgelerin verimliliğini yükseltmek suretiyle ulusal kalkınmaya, rekabet gücüne ve istihdama katkı sağlamayı, diğer yandan da bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmayı, iç göç hareketlerinin ekonomik, toplumsal ve kentsel gelişme bakımından uyumlu ve istikrarlı bir yapıya kavuşmasını, kalkınmanın mekânsal dengelerinin kurulmasını ve refahın ülke sathına dengeli bir şekilde dağılmasını sağlamaya yönelik olarak geliştirilen politikaları (DPT³, 2006:224) ifade etmektedir.

2. BİR KALKINMA POLİTİKASI ARACI OLARAK BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI

2.1. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Tarihsel Gelişimi

Bölgesel kalkınma ajanslarının dünyadaki ilk uygulamasına Amerika Birleşik Devletleri'nde rastlanmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde bölgesel/yerel kalkınma olgusunun gelişmesi sonucunda, bölgenin kalkınması amacıyla yönelik olarak, bölgesel ölçekte ekonomiyi canlandırmak, örgütlemek ve geliştirmek üzere, merkezi

³ Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) 2011 Haziranı'nda çıkarılan 641 sayılı "Kalkınma Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" ile başbakanlığa bağlı bir "müsteşarlık"tan bağımsız bir "bakanlık" hüviyetine dönüştürülmüştür.

yönetim dışında tam veya yarı bağımsız kurumsal yapılara ve bölgesel teşvik politikalarının uygulanmasına ilk örnek Tennessee Vadisi Yönetimi'dir (Tennessee Valley Authority-TVA). 1933 yılında kurulan ve katı merkezîyetçilikten uzak ve yerel örgütlenmeler ile halkın katılımına açık bir örgütlenme modeline sahip olan TVA, bazı kamusal güç ve yetkilerin yanı sıra, bir şirketin hareket serbestisi ve esnekliği ile donatılmış ve idari ve mali açıdan özerk bir yapı olarak sonraki deneyimler için örnek bir model oluşturmuştur (Tamer, 2008:6).

Bölgesel kalkınma ajanslarının Avrupa'daki ilk örnekleri ise, 1950'li yıllarda Batı Avrupa'da bölge içi ekonomiyi canlandırmak ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak amacıyla kurulmuştur. Avrupa Birliği Yapısal Fonları'nın kullanılmaya başlaması ile kalkınma ajanslarının sayıları, faaliyet alanları ve yetkileri artış göstermiştir. Avrupa Birliği'nde kalkınma ajansları ilk olarak Belçika, Fransa ve İtalya'da faaliyete başlamışlardır⁴. 1970'li yıllarda İngiltere ve Hollanda, 1980'li yıllarda ise İspanya, Almanya ve İrlanda bölgesel kalkınma ajanslarının kurulduğu ülkeler olmuşlardır (Türkoğlu, 2015:218).

2.2. Türkiye'de Kalkınma Ajansları

Kalkınma Bakanlığı'na göre (2015:10) kalkınma ajansları⁵; bakanlık koordinasyonunda, kendine özgü teknik ve finansman (bütçe) mekanizmasına sahip, kâr amacı gütmeyen, hızlı karar alıp uygulayabilen, merkezi ve yerel yönetimlerin dışında, kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarını bir araya getiren, teknik kapasitesi yüksek, uygulamacı olmayan, destekleyici, koordinatör ve katalizör olarak faaliyet gösteren kalkınma birimleridir. Kalkınma ajanslarının yasal⁶ tanımını ise "kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete

⁴ Avrupa Birliği Bölgesel Kalkınma Ajansları Birliği (EURADA) verilerine göre ise bölgesel kalkınma ajanslarının dünyadaki kurulma dönemleri şöyledir: 1930: ABD, - 1950: Brezilya, Avusturya, Belçika, Fransa, İrlanda, Japonya, 1960-1970: Almanya, İngiltere, İtalya, Hollanda, 1980-1990: Yunanistan İspanya, Finlandiya, Danimarka, 1990+: Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya; Macaristan, Litvanya, Polonya, Portekiz, Slovakya, İsveç, Ukrayna (Özmen, 2008: 331).

⁵ Bölgesel ölçekte kurulmuş olmalarına ve yine bölgesel ölçekte faaliyet göstermelerine rağmen, "bölgesel" kelimesinin çağrıştırması muhtemel siyasal anlamı nedeniyle Türk mevzuatında "bölgesel kalkınma ajansı" yerine, yalın olarak "kalkınma ajansı" teriminin kullanılması tercih edilmiştir.

⁶ 2006 tarihli ve 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun'un 1. ve 3. maddeleri.

geçirmek suretiyle, ulusal kalkınma plânı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak üzere Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulan kamu tüzel kişileri” şeklinde yapmak mümkündür.

2.2.1. Kalkınma Ajanslarının Türkiye’deki Tarihsel Gelişimi

Türkiye’de 2002 yılında kabul edilen bir bakanlar kurulu kararı (28/08/2002 tarihli ve 2002/4720 sayılı) ile; bölgesel istatistiklerin toplanması, geliştirilmesi, bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılması, bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesi ve Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemi’ne (NUTS⁷) uygun, karşılaştırılabilir istatistiki veri tabanı oluşturulması amacıyla ülke genelinde İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) tanımlanmıştır. Sınıflandırmada; Türkiye’deki tüm iller “Düzyey 3” olarak (81 adet il), ekonomik, toplumsal ve coğrafi yönden benzerlik gösteren komşu iller de bölgesel kalkınma planları ve nüfus büyüklükleri de dikkate alınarak “Düzyey 2” bölgeleri olarak (26 adet alt bölge) tanımlanmıştır. İstanbul, Ankara ve İzmir tek illi alt bölgelerdir, diğeryeleri ise birden fazla ili kapsamaktadır. Komşu “Düzyey 2” bölgelerinin oluşturduğu gruplar da “Düzyey 1” bölgeleri olarak (12 adet bölge) tanımlanmıştır.

Türkiye’de İBBS Düzyey 2 bölgelerinin her birinde birer adet (toplam 26 adet) kalkınma ajansı bulunmaktadır. Bu konuda ilk olarak 2006 yılında, 5449 sayılı “Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun” kabul edilmiş, daha sonra da bu kanuna dayanarak 2006 yılında 2, 2008 yılında 8 ve 2009 yılında da 16 ajansın kuruluşuna dair toplam üç bakanlar kurulu kararı alınmıştır. İlk kurulan kalkınma ajansları; Çukurova Kalkınma Ajansı ve İzmir Kalkınma Ajansı’dır.

2.2.2. Kalkınma Ajanslarının Görev ve Yetkileri

5449 sayılı kanunun 5. maddesinde kalkınma ajanslarının görev ve yetkileri ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Buna göre ajansların; yerel yönetimlerin plânlama çalışmalarına teknik destek sağlamak, bölge plân ve programlarının uygulanmasını sağlayıcı faaliyet ve projelere destek olmak; desteklenen faaliyet ve projelerin uygulama sürecini izlemek, değerlendirmek, bölgesel gelişme konusunda kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları

⁷ NUTS, İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması’nın (İBBS) orijinal Fransızca karşılığı olan “Nomenclature des unités territoriales statistiques”in ilk harflerinden oluşan kısaltmasıdır.

arasındaki işbirliğini geliştirmek, ajansa tahsis edilen kaynakları bölge plân ve programlarına uygun olarak kullanmak veya kullandırmak, ekonomik ve toplumsal gelişmeyi hızlandırmaya ve rekabet gücünü artırmaya yönelik araştırmalar yapmak, yaptırmak, başka kişi, kurum ve kuruluşların yaptığı araştırmaları desteklemek, bölgenin tanıtımını yapmak veya yaptırmak, küçük ve orta ölçekli işletmelerle yeni girişimcileri desteklemek, uluslararası programlara ilişkin faaliyetlerin bölgede tanıtımını yapmak ve bu programlar kapsamında proje geliştirilmesine katkı sağlamak gibi görevleri bulunmaktadır.

2.2.3. Kalkınma Ajanslarının Örgütsel Yapısı

Ajans örgütleri; kalkınma kurulu, yönetim kurulu ve genel sekreterlikten oluşmaktadır. Örgüt bünyesinde ayrıca Türkiye'deki tüm illerde faaliyet gösteren yatırım destek ofisleri (YDO'lar) de yer almaktadır.

Kalkınma kurulu ajansın danışma organıdır. Kurul ajansın faaliyetlerinde katılımcılığı ve sahiplenmeyi artırmak üzere, bölgedeki kamu kurum ve kuruluşları, özel kesim, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve yerel yönetimlerin temsilcilerinden -ve en çok 100 üyeden- oluşmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2015:12).

Yönetim kurulu ajansın karar organıdır. Kurul tek ilden oluşan bölgelerde vali, büyükşehir belediye başkanı, il genel meclisi başkanı, sanayi odası başkanı, ticaret odası başkanı ile kalkınma kurulu tarafından özel kesim ve/veya sivil toplum kuruluşlarından seçilecek üç temsilciden; birden fazla ilden oluşan bölgelerde il valileri, büyükşehir belediye başkanları veya büyükşehir olmayan illerde il merkez belediye başkanları, il genel meclisi başkanları ve her ilden birer kişi olmak kaydıyla ticaret ve sanayi odası başkanlarından oluşmaktadır.

Genel Sekreterlik kalkınma ajanslarının yürütme organıdır. Genel sekreterliğin ve yatırım destek ofislerinin en üst amiri genel sekreterdir. Görevlendirilmesi Kalkınma Bakanlığı'nca yapılan (5449, md.4) genel sekreter yönetim kuruluna karşı sorumludur (5449, md.12). Kalkınma ajanslarında genel sekreterin teklifi ve yönetim kurulunun onayı ile genel sekreterlik bünyesinde sayısı 5'ten fazla olmamak üzere çeşitli çalışma birimleri⁸ kurulabilmektedir.

⁸ Planlama, Programlama ve Koordinasyon Birimi (PPKB), Program Yönetim Birimi (PYB), İzleme ve Değerlendirme Birimi (İDB), İdari ve Mali İşler Birimi (İMİB) gibi (Kalkınma Bakanlığı, 2015:14-15). Kalkınma ajansları bünyesinde kurulabilecek çalışma birimlerinin azami sayısı ile ilgili olarak; 18 Eylül 2009 tarihli ve 27353 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Bazı Düzey 2 Bölgelerinde Kalkınma Ajansları

5449 sayılı kanununun 15. maddesine göre; kalkınma ajansının kurulu olduğu İBBS Düzey 2 bölgesine dâhil illerin her birinde, yönetim kurulu kararı ile biri koordinatör olmak üzere, en çok 5 uzmanın katılımıyla yatırım destek ofisleri (YDO'lar) oluşturulmaktadır.

3. ZAFER KALKINMA AJANSI VE BÖLGESEL KALKINMA SÜRECİNDEKİ FAALİYETLERİ

3.1. Zafer Kalkınma Ajansı ve Organları

İBBS TR33 Düzey 2 Bölgesi olarak nitelendirilen ve Manisa, Uşak, Afyonkarahisar ve Kütahya illerini⁹ kapsayan Zafer Kalkınma Ajansı¹⁰ 25.01.2006 tarihli ve 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun'un 3. maddesine dayanılarak Kalkınma Bakanlığının koordinasyonunda, 14.07.2009 tarihli ve 2009/15236 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulmuş, bölge açısından kritik öneme sahip faaliyetlerin hayata geçirilmesi için mali ve teknik destek vermek amacıyla faaliyetlerine başlamıştır.

Zafer Kalkınma Ajansı (ZEKA); kalkınma kurulu, yönetim kurulu ve genel sekreterlik organlarından oluşmaktadır.

08.04.2013 tarihli ve 2013/4748 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile Zafer Kalkınma Ajansı kalkınma kurulunda 2013-2017 yılları arasında dört yıl süre ile temsil edilecek üye kurumlar belirlenmiştir. Buna göre Afyonkarahisar'dan 24, Kütahya'dan 23, Manisa'dan 33 ve Uşak'tan 20 üye olmak üzere toplam 100 üyeden oluşan ZEKA kalkınma kurulu bünyesinde kamu kurumları, özel sektör kuruluşları, sivil toplum kuruluşları (STK'lar) ve üniversite temsilcileri bulunmaktadır (ZEKA, 2016:12-13).

Ajansın karar organı olan ZEKA yönetim kurulu; Afyonkarahisar, Kütahya, Manisa ve Uşak illerinin valileri, belediye

Kurulmasına Dair Bakanlar Kurulu Kararlarında Değişiklik Yapılması Hakkında Karar"ın "Çalışma birimleri"ne ilişkin 20. maddesi "... Genel sekreterin teklifi ve yönetim kurulunun onayı ile genel sekreterlik bünyesinde çalışma birimleri kurulur ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığına bildirilir. Çalışma birimlerinin sayısı beşten fazla olamaz." hükmünü içermektedir.

⁹ 31.12.2016 tarihi itibarıyla TR33 Düzey 2 Bölgesi'nin toplam nüfusu 3.043.846'dır. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95 &locale=tr> [Erişim: 06.02.2017].

¹⁰ Başlangıçta Ege Kalkınma Ajansı (EKA) adıyla kurulan ajans 27.10.2009 tarihli yönetim kurulu toplantısında Kuzey Ege Kalkınma Ajansı (KEKA) adını, 21.10.2010 tarihinde düzenlenen yönetim kurulu toplantısında ise Zafer Kalkınma Ajansı adını almıştır. Ajans adının kısaltılması, 27.11.2010 tarihinde yapılan yönetim kurulu toplantısında "ZEKA" olarak belirlenmiştir (ZEKA, 2011: 9-10).

başkanları, il genel meclisi başkanları ile ticaret ve sanayi odası başkanlarının yer aldığı 15 üyeli bir kuruldur. Ajansı yönetim kurulu başkanı temsil etmektedir.

Genel sekreterlik kalkınma ajansının icra organıdır. Genel sekreterliğin, çalışma birimlerinin ve yatırım destek ofislerinin (YDO'lar) en üst amiri genel sekreterdir. Genel sekreter yönetim kuruluna karşı sorumludur. ZEKA genel sekreterliği; genel sekreter, birim başkanları, YDO koordinatörleri, uzman ve destek personelinde oluşmaktadır. 2015 yılı sonu itibarıyla genel sekreterlik bünyesinde 5 merkez çalışma birimi (idari ve mali işler birimi, planlama ve bölgesel koordinasyon birimi, proje geliştirme ve uygulama birimi, program yönetimi birimi ve izleme ve değerlendirme birimi), hukuk müşavirliği ve her ilde birer tane olmak üzere 4 adet YDO bulunmaktadır.

2016 yılı sonu itibarıyla Zafer Kalkınma Ajansı'nda; 1 genel sekreter, 1'i hukuk müşavirliğinden sorumlu olmak üzere toplam 30 uzman personel ve 6'sı destek personeli olmak üzere toplamda 37 personel istihdam edilmektedir. 30 uzmandan 3'ü Manisa YDO, 2'si Uşak YDO, 2'si Afyonkarahisar YDO ve 2'si de Kütahya YDO'da görev yapmaktadır. 21 uzman ise Kütahya'da ZEKA genel sekreterliğindeki çalışma birimlerinde görev yapmaktadır (ZEKA, 2017:15).

3.2. Ajans Faaliyetlerine İlişkin Bilgi ve Değerlendirmeler

3.2.1. Ajansa Ait Mali Bilgiler

Kuruluşundan bu yana geçen süre içinde Zafer Kalkınma Ajansı'na ait mali bilgiler ana hatlarıyla şöyle belirtilebilir: Ajansın örgütlenmesini tamamladığı 2010 yılından 2016 yılına kadar geçen yaklaşık 7 yıl içinde gerçekleşen gelirlerine bakıldığında, ajansın gelirlerinde yaklaşık %54,24'lük bir artış görülmektedir.

Tablo 1. Zafer Kalkınma Ajansı'nın 2010-2016 Yılları Arasında Gerçekleşen Gelirleri

Gelir	YILLAR						
	2010 (TL)	2011 (TL)	2012 (TL)	2013 (TL)	2014 (TL)	2015 (TL)	2016 (TL)
MYBAP	16.192.943	3.212.000	0,00	2.000.000	17.211.254	13.195.091	15.090.969
İÖİAP	1.026.032	1.088.741	1.407.155	1.706.015	1.259.680	1.400.091	2.135.814
BAP	1.750.354	5.621.562	6.824.814	6.554.025	4.675.041	4.505.033	6.350.266
TSOAP	108.204	100.092	131.525	171.651	194.947	220.784	222.217
FG	348.602	1.541.917	1.377.985	1.601.822	1.294.526	1.294.291	67.663
BÖYDG	4.690.343	22.198.320	21.449.155	25.570.139	15.523.705	14.194.664	11.125.066
Toplam	24.116.478	33.762.634	31.190.636	37.603.654	40.159.153	34.759.953	37.199.436¹¹

¹¹ 2016 Faaliyet Raporu'nda, önceki yıllardaki gelir kalemi tablosundan farklı olarak "Bir Önceki Yıldan Devreden Gelirler" kalemi dâhil edilmemiş, ancak daha önceki raporlarda bulunmayan "Alacaklardan Tahsilatlar" ve Diğer Gelirler" kalemleri eklenmiştir. Bir Önceki Yıldan Devreden Gelirler raporda ayrıca belirtilmiş olup tabloya bu şekilde işlenmiştir. Toplam gelir miktarına ise Alacaklardan Tahsilatlar (1.054.656 TL) ve Diğer Gelirler (1.152.785 TL) kalemleri de eklenmiştir.

MYBAP: Merkezi Yönetim Bütçesinden Aktarılan Paylar, İÖİAP: İl Özel İdarelerinden Aktarılan Paylar, BAP: Belediyelerden Aktarılan Paylar, TSOAP: Ticaret ve Sanayi Odalarından Aktarılan Paylar, FG: Faaliyet Gelirleri, BÖYDG: Bir Önceki Yılda Devreden Gelirler.

Kaynak: ZEKA, 2011:31, ZEKA, 2012:31, ZEKA, 2013:34, ZEKA, 2014:35, ZEKA, 2015:33, ZEKA, 2016:32, ZEKA, 2017:20'deki verilerden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Aynı döneme ilişkin gerçekleşen giderleri de şöyle tablolaştırmak mümkündür:

Tablo 2. Zafer Kalkınma Ajansı'nın 2010-2016 Yılları Arasında Gerçekleşen Giderleri

Gider	YILLAR						
	2010 (TL)	2011 (TL)	2012 (TL)	2013 (TL)	2014 (TL)	2015 (TL)	2016 (TL)
PG	1.340.634						
MHAG	601.743						
BOG	48.858						
SKA	245.096						
TTG	52.134						
TYMHA	70.044						
Yolluk	16.704						
TDG	2.000	382.844	414.203	369.453	870.092	166.320	292.641
GYH		3.018.785	4.914.095	4.781.494	8.892.118	6.382.383	6.488.364
İDKH		32.391	16.992	14.382	23.738	112.521	22.875
PPPH		223.222	145.157	198.139	154.179	281.513	508.276
AR-GE		29.997	75.727	304.114	840	19.618	0.0
TEH		487.075	331.473	458.003	247.643	202.997	348.594
PDH		7.589.173	16.602.818	16.392.766	15.621.388	17.615.295	15.958.502
FDH		549.988	618.028	697.098	1.108.552	1.064.793	437.138
Toplam	1.944.377	12.313.479	23.118.497	23.215.452	26.918.550	25.845.440	24.056.391

PG: Personel Giderleri, MHAG: Mal ve Hizmet Alım Giderleri, BOG: Bakım-Onarım Gideri, SKA: Sabit Kıymet Alımı, TTG: Temsil ve Tanıtma Giderleri, TYMHA: Tüketime Yönelik Mal ve Hizmet Alımları, TDG: Teknik Destek Giderleri, GYH: Genel Yönetim Hizmetleri, İDK: İzleme Değerlendirme ve Koordinasyon Hizmetleri, PPPH: Plan, Program ve Proje Hizmetleri, AR-GE: Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri, TEH: Tanıtım ve Eğitim Hizmetleri, PDH: Proje Destekleme Hizmetleri, FDH: Faaliyet Destekleme Hizmetleri.

Kaynak: ZEKA, 2011:32, ZEKA, 2012:32, ZEKA, 2013:35, ZEKA, 2014:35, ZEKA, 2015:33, ZEKA, 2016:32 ve ZEKA, 2017:20'deki verilerden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Görüldüğü üzere; Zafer Kalkınma Ajansı'nın örgütlenmesini yeni tamamladığı ve destek çağrılarına henüz başladığı 2010 yılına ait gider tutarı 2 milyon TL'nin altında gerçekleşmesine rağmen, takip eden yıllarda birlikte giderlerinde belirgin bir artış gözlenmiş ve 2016 yılı itibarıyla yıllık gider miktarı yaklaşık 24 milyon TL olmuştur.

3.2.2. Ajansın Yürüttüğü Destek Faaliyetleri

TR33 bölgesinin yaşam kalitesini arttırmak amacıyla; bölge dinamiklerini harekete geçirmek ve paydaşlar arası koordinasyonu sağlamak, bölgedeki kaynakların yerinde ve etkin kullanımını gerçekleştirmek, girişimcilik ve inovasyonu özendirerek bölgeyi cazibe merkezi haline getirmek ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak "misyon"unu üstlenen Zafer Kalkınma Ajansı'nın geleceğe yönelik "vizyon"u ise "bölgenin kalkınması için dinamik bir takım ruhuna sahip, kaliteli hizmet sunan, öğrenen ve öğreten, başlattığı

her girişimi ‘zafer’le taçlandıran bir ajans olmak” (ZEKA, 2012:8) olarak belirlenmiştir.

Ajansın üstlendiği misyonun gereğini yerine getirme bağlamında, kurulduğu tarihten itibaren yürüttüğü faaliyetleri ve gerçekleştirdiği destek programlarını üç grupta toplamak mümkündür. Bunlar;

- Proje Teklif Çağrısı Hibe Programları
- Doğrudan Faaliyet Destek Programları ve
- Teknik Destek Programları’dır.

3.2.2.1. Proje Teklif Çağrısı Hibe Programları

Zafer Kalkınma Ajansı tarafından proje teklif çağrısı yöntemiyle yürütülmüş 11 adet hibe programı bulunmaktadır. Bunlar yıllara göre sıralı olarak; Bölgesel Potansiyelin Harekete Geçirilmesi Mali Destek Programı (BPHGMDP-2010), Odak Sektörler Mali Destek Programı (ODAK-2011), Sürdürülebilir Kırsal & Kentsel Altyapı Mali Destek Programı (SÜKAP-2011), Sosyal Kalkınma Mali Destek Programı (SKMDP-2012), Sosyal Altyapı Mali Destek Programı (SAMDP-2012), Turizm, Enerji ve Çevre Altyapı Mali Destek Programı (TEÇDP-2013), Rekabetçi KOBİ Mali Destek Programı (RKMDP-2013), Sanayide Rekabetçiliğin Geliştirilmesi Mali Destek Programı (SAREP-2015), Sosyal Kalkınma ve Beşeri Gelişme Altyapı Mali Destek Programı (SOBEP-2015), Sürdürülebilir Çevre Altyapı Mali Destek Programı (SÜÇEP-2016), Yenilikçi KOBİ Mali Destek Programı’dır (YKMDP-2016). Bu proje teklif çağrılarında ilişkin mali veriler ve teklif çağrılarının genel öncelik ve amaç grupları aşağıdaki tabloda verilmiştir¹².

Tablo 3. Zafer Kalkınma Ajansı Tarafından Açılmış Proje Teklif Çağrılıyla Sağlanan Destekler

Proje Teklif Çağrısı	Genel Amaç ve Öncelikler	Desteklenen Proje Sayısı	Sağlanan Destek*	Toplam Yatırım*	Destek Oranı
BPHGMDP-2010	Turizm, Sanayi	67	19.797.821	36.557.080	%54
ODAK-2011	İşletme Kapasitelerinin Arttırılması	47	12.199.965	25.440.124	%47
SÜKAP-2011	Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlar	13	5.898.887	13.504.872	%43
SKMDP-2012	Sosyal Kalkınma	66	7.410.872	9.247.872	%80
SAMDP-2012	Sosyal Kalkınma	21	6.332.095	17.627.300	%35
TEÇDP-2013	Turizm, Enerji ve Çevre	31	14.583.815	37.190.163	%39
RKMDP-2013	Sanayi ve Turizm Sektöründeki KOBİ’ler	41	12.704.213	27.784.192	%45
SAREP-2015	İmalat Sanayisindeki	44	13.059.404	29.342.721	%44

¹² Proje teklif çağrılarının detaylı içerikleri ve sözleşmeye bağlanan projelerin listesi için bkz.: <http://www.zafer.org.tr/destekler-tesvikler/ajans-destek-programlari/gecmis-destek-programlari/113-gecmis-proje-teklif-cagrasi-hibe-programlari.html> (Erişim Tarihi: 05.06.2017).

	KOBİ'ler				
SOBEP-2015	Sosyal Kalkınma	19	13.958.437	28.840.415	%50
SÜÇEP-2016	Çevre	26	13.473.079	27.249.474	%49
YKMDP-2016	İmalat Sanayisindeki KOBİ'ler	26	9.513.262	19.849.496	%47

* TL.

3.2.2.2. Doğrudan Faaliyet Destek Programları

Zafer Kalkınma Ajansı'nın 2011 yılından bu tarafa gerçekleştirdiği doğrudan faaliyet destekleri ana hatlarıyla şunlardır: *2011 Yılı Doğrudan Faaliyet Destek Programı (2011 DFD)*

Bölge planı ile uyumlu bir şekilde, kritik öneme sahip araştırma ve planlama çalışmalarının; bölgenin yenilikçilik ve girişimcilik kapasitesini geliştirmeye yönelik eylemlerin başlatılmasına/gerçekleştirilmesine ve büyük hacimli yatırım kararlarının kısa vadede etkili olmasına katkı sağlayacak stratejik faaliyetlerin desteklenmesi programın genel amacıdır.

2012 ve 2013 Yılları Doğrudan Faaliyet Destek Programları (2012 ve 2013 DFD)

Ulusal ve bölgesel plan/programlarla uyumlu şekilde, sürdürülebilirlik ve yenilikçilik ilkeleri doğrultusunda TR33 Bölgesi'nin rekabetçilik ve yaşanabilirlik düzeylerini arttıracak, bölgesel ölçekteki planlama/araştırma çalışmalarına girdi oluşturacak, kritik önemi haiz ve aciliyet taşıyan sektörel/tematik araştırma, planlama, fizibilite, etüt vb. faaliyetlerin desteklenmesi her iki programın da genel amacı olarak belirlenmiştir.

2014, 2015 ve 2016 Yılları Doğrudan Faaliyet Destek Programları (2014, 2015 ve 2016 DFD)

TR33 Bölgesi'nin kalkınma sürecini hızlandırmaya yönelik kritik önemi haiz ve aciliyet taşıyan planlama, araştırma, fizibilite, etüt vb. yatırım bileşeni olmayan ancak yatırımların şekillenmesinde veya ulusal ve bölgesel planlarda yer alan hedefler ile stratejilerin hayata geçirilmesinde önem arz eden faaliyetlerin ve çalışmaların desteklenmesi her üç yıla ilişkin faaliyet destek programlarının genel amacıdır.

Aşağıdaki tabloda Zafer Kalkınma Ajansı tarafından doğrudan faaliyet desteği sağlanan proje sayıları, destekler için ayrılan bütçe ve destek miktarları gösterilmektedir.

Tablo 4. Zafer Kalkınma Ajansı Tarafından Sağlanmış Doğrudan Faaliyet Destekleri

Program Yılı	Desteklenen Proje Sayısı	Ayrılan Bütçe (TL)	Verilen Destek Miktarı (TL)
2011 DFD	16	950.000	916.648
2012 DFD	13	620.000	539.490
2013 DFD	21	1.400.000	814.809
2014 DFD	24	1.500.000	1.463.331
2015 DFD	11	500.000	436.788
2016 DFD	12	700.000	694.676

3.2.2.3. Teknik Destek Programları

Zafer Kalkınma Ajansı'nın 2010 yılından bu tarafa gerçekleştirdiği teknik destek faaliyetlerine ilişkin şunlar söylenebilir:

Teknik destek programlarının genel amacı; bölgedeki yerel aktörlerin bölgesel kalkınma çalışmalarına destek vermektir. Bu çerçevede; yerel yönetimlerin planlama çalışmaları ile bölge plan ve programlarını uygulayıcı ve yerel kalkınma kapasitelerini arttırıcı faaliyetlerinin desteklenmesi, diğer kamu kurum ve kuruluşlarının ve bölgedeki sivil toplum kuruluşlarının yerel ve bölgesel kalkınmaya katkıda bulunabilecek çalışmalarına destek sağlanması, bölgenin beşeri sermayesini ve kurumsal kapasitesini geliştirici nitelikte eğitim verilmesi, program ve proje hazırlanmasına katkı sağlanması, yerel aktörlere lobicilik ve uluslararası ilişkiler kurma konularında danışmanlık hizmeti verilmesi programın öncelikleri¹³ arasındadır.

Söz konusu dönem içerisinde açılan 6 teknik destek programında ZEKA tarafından toplamda tahsis edilen 3.337.000 TL kaynağın 2.204.912 TL'si "Kimyasal Değil Sağlıklı Gıda Tüketiyoruz, Etkili İletişim Kurma, Yapısal Olmayan Tehlikelerin ve Risklerin Azaltılması Temel ve Eğitici Eğitimi Projesi, Zor İnsanlarla Başa Çıkma Sanatı" gibi faaliyetlerin desteklenmesi için aktarılmıştır¹⁴.

Tüm veriler değerlendirildiğinde Zafer Kalkınma Ajansı'nın 2010-2016 yılları arasındaki 11 Proje Teklif Çağırısı ile toplamda 128.886.850 TL kaynak aktararak bölgede 231.872.709 TL yatırım sağlanmasına destek verdiği anlaşılmaktadır. Bunun yanında 2011-2016 arasındaki 6 Doğrudan Faaliyet Desteği ile de kaynak aktarımı sağlanmış, ayrıca doğrudan maddi desteklerin yanında her yıl açılan Teknik Destek Programı aracılığıyla kurumsal kapasitenin geliştirilmesini sağlayacak eğitim programları gibi faaliyetlere de devam edilmiştir.

¹³ <http://www.zafer.org.tr/destekler-tesvikler/ajans-destek-programlari/gecmis-destek-programlari/116-gecmis-teknik-destek-programlari.html> (Erişim Tarihi: 06.06.2017)

¹⁴ 2017 Teknik Destek Programı için ayrılan kaynak 1.000.000 TL olup, süreç daha sonuçlanmadığı için hesaplamalara dâhil edilmemiştir.

4. ÇEŞİTLİ ARAŞTIRMA SONUÇLARINA GÖRE İBBS TR33 DÜZEY 2 BÖLGESİ

4.1. İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE-2003) ve İBBS TR33 Düzey 2 Bölgesi

Bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesi ve sürdürülebilir kalkınma ilkesi ile uyumlu politikaların gerçekleştirilmesi Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (2001-2005) üzerinde önemle durulan konular arasında yer almıştır. Bu çerçevede Devlet Planlama Teşkilatı'nca (DPT) Türkiye'de sosyo-ekonomik gelişmişliğin belirlenmesine yönelik çalışma başlatılmış ve söz konusu çalışma, il ve bölge ölçeğinde, veri sağlama ve envanter oluşturmada önemli bir adım teşkil etmiştir. Çalışmanın öncelikli amaçları; (1) İllerin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyelerini tespit etmek ve bu tespit doğrultusunda gelişmişlik sıralamalarını yapmak, (2) Benzer özellikleri taşıyan il grupları ile coğrafi bölgeler ve istatistiki bölge birimlerine göre gelişmişlik sıralamaları elde etmek, (3) İller, coğrafi bölgeler ve istatistiki bölge birimlerine göre sektörel (sanayi, eğitim, sağlık) gelişmişlik sıralamaları yapmak olarak belirlenmiştir (DPT, 2003:4).

Mevcut merkezi yönetim bölümlenmesi temelinde 81 il üzerinde gerçekleştirilen araştırmada; toplumsal (demografik, istihdam, eğitim, sağlık, altyapı, diğer refah) ve ekonomik (imalat, inşaat, tarım, mali) alanlardan seçilen 58 değişken kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre söz konusu değişkenlere ilişkin elde edilen verilerden hareketle "İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması" oluşturulmuş ve Türkiye'deki 81 il gelişmişlik sırası bakımından 5 kademe sınıflandırılmıştır. Buna göre, o tarih itibarıyla henüz kurulmamış olan Zafer Kalkınma Ajansı'nın daha sonra görev alanına girecek İBBS TR33 Düzey 2 Bölgesi bütünü ve bölgeyi oluşturan iller bakımından elde edilen sonuçlar hiç de iç açıcı görünmemektedir. Bölgeyi oluşturan 4 ilden yalnızca 1'i (Manisa) "2. Derece Gelişmiş İller" listesinin ancak son sırasında (25. sıra) kendisine yer bulabilirken, diğer 3 il (Uşak, Kütahya ve Afyonkarahisar) ancak "3. Derece Gelişmiş İller" arasına girebilmişlerdir.

4.2. İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE-2011) ve İBBS TR33 Düzey 2 Bölgesi

Kalkınma Bakanlığı'nca 2011 yılında gerçekleştirilen SEGE-2011 çalışmasında kullanılan tüm göstergeler 81 il bazında olup, bunların bir bölümü illerin Türkiye genelindeki durumunu yansıtan sayı ya da oran değerleri, bir kısmı ise ildeki bireylerin durumlarını

yansıtan oran ya da kişi başına değer biçimindeki göstergelerdir. SEGE-2011 çalışmasında 8 başlık altında 61 göstergeden yararlanılmıştır. Bu çalışma, SEGE-2003 çalışmasında kullanılan veri setine yakın bir veri seti kullanmakla birlikte bire bir karşılaştırma yapılması uygun bulunmamaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2013:19). Çalışmada yararlanılan 61 göstergeden; 5'i "Demografik", 8'i "İstihdam", 6'sı "Eğitim", 5'i "Sağlık", 15'i "Rekabetçi ve Yenilikçi Kapasite", 7'si "Mali", 6'sı "Erişilebilirlik" ve 9'u da "Yaşam Kalitesi" temalı göstergelerdir. Bunlardan 36'sı 2003 yılında gerçekleştirilen SEGE-2003 çalışmasında kullanılmamış göstergelerdir¹⁵. SEGE-2011 çalışmasında 2003 yılından çok farklı bir değişken seti kullanılması araştırma sonuçlarının yayınlandığı belgede "bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler, fikri mülkiyet haklarının gelişmesi, çevre dostu gelişmenin önem kazanması, ulusal ve bölgesel gelişme kadar bireysel refahın da ön plana çıkması" gibi nedenlere dayandırılmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2013:44).

Çalışmada kullanılan değişkenlerin teknik ve bilimsel bir yaklaşımla seçiminde gözetilen unsurlar; ilin ülke içerisindeki ekonomik ağırlığı, toplumsal gelişmişlik seviyesi, bireysel zenginlik ve refah düzeyi, il ölçeğinde ekonomik ve toplumsal gelişmişlik ile bireysel refah arasındaki denge ve veri teminine ilişkin süreklilik olarak belirlenmiştir.

2011 yılı İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması'na göre iller toplamda altı kademeli bir gelişmişlik dağılımı göstermektedir. Buna göre, birinci kademe gelişmiş 8 il, ikinci kademe gelişmiş 13 il, üçüncü kademe gelişmiş 12 il, dördüncü kademe gelişmiş 17 il, beşinci kademe gelişmiş 16 il ve altıncı kademe gelişmiş 15 il bulunmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2013:44).

Elde edilen sonuçlara göre; İBBS TR33 Düzey 2 bölgesinde yer alan 4 ilden 2'si (Manisa ve Uşak) "Üçüncü Kademe" gelişmiş iller arasında, diğer ikisi ise (Kütahya ve Afyonkarahisar) "Dördüncü Kademe" gelişmiş iller arasında yer almaktadır. Manisa ilinin endeks değeri 0,4764, Uşak'ın endeks değeri 0,3737, Kütahya'nın endeks değeri 0,0198 ve Afyonkarahisar'ın endeks değeri -0,0797 olarak belirlenmiştir. SEGE 2011 sıralamasında 81 il içinde ancak 43. olan

¹⁵ İlk kez SEGE-2011'de kullanılan 36 göstergeden bazıları şunlardır: Net Göç Hızı, Ortalama Günlük Kazanç, İlin YGS Ortalama Başarı Puanı, Yüz Bin Kişiye Düşen Marka Başvuru Sayısı, Turizm Yatırım-İşletme ve Belediye Belgeli Yatak Sayısının Türkiye İçindeki Payı, Bin Kişiye Düşen İnternet Bankacılığında Aktif Kurumsal Müşteri Sayısı, Kişi Başına Düşen GSM Abone Sayısı, Kükürtdioksit (SO₂) Ortalama Değeri, Yüz Bin Kişiye Düşen İntihar Vakası Sayısı.

Afyonkarahisar, aynı zamanda bölgesinin endeks değeri 0'ın altında olan tek ili olmuştur.

Üçüncü kademede 12 il bulunmaktadır. Bu illerden Balıkesir, Manisa, Mersin, Gaziantep ve Samsun o tarihteki nüfusu bir milyonun üzerinde olan 19 il arasında yer almaktadır. Trabzon ve Zonguldak nüfusu orta ölçekli olan illerdir. Uşak, Burdur, Bilecik, Karabük ve Karaman ise nüfusu 500 binin altında olan iller arasında yer almaktadır. Bu gelişmişlik grubunda yer alan 12 ilin toplam nüfusu 9,8 milyondur.

Manisa sanayisinin gelişmişlik düzeyini diğer alanlara yansıtamayan illerden birisi olarak ortaya çıkmaktadır. SEGE-2011 sonuçlarına göre kişi başına düşen ihracat tutarında Manisa Türkiye genelinde dördüncü sırada yer almaktadır. Yüz bin kişiye düşen patent başvuru sayısında ise Manisa tüm iller arasında ilk sırada yer almaktadır. Sağlık göstergeleri itibarıyla da birinci ve ikinci kademede gelişmiş iller ile benzer değerlere sahip olan Manisa'nın eğitim ve yaşam kalitesi göstergelerinde gelişme kaydetmesi halinde ilin gelişmişlik seviyesi artacaktır. İlin ilköğretimden yükseköğretime kadar her kademede eğitim altyapısını geliştirmesi sürdürülebilir bir gelişme ivmesi yakalaması için gerekli görülmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2013:59-60).

Dördüncü kademede ise 17 il bulunmaktadır. 2011 verilerine göre, bu 17 ilin toplam nüfusu 7,9 milyondur. Bu illerden yalnızca Hatay'ın nüfusu bir milyonun üzerindedir. Malatya, Afyonkarahisar, Sivas, Kütahya, Elazığ ve Çorum'un nüfusları 500 binden fazla iken Kastamonu, Düzce, Amasya, Rize, Nevşehir, Kırıkkale, Kırşehir, Erzincan, Bartın ve Artvin'in nüfusları 500 binin altında kalmıştır.

SEGE-2011 çalışmasının İBBS Düzey 2 bölgelerine ilişkin sıralama sonuçlarına göre TR33 bölgesi 26 bölge arasında 12. sırada yer almaktadır¹⁶ (Kalkınma Bakanlığı, 2013:74).

4.3. Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (2014-2023) Belgesinde İBBS TR33 Düzey 2 Bölgesi

Kalkınma Bakanlığı'nca 2014 yılında yayınlanan Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (2014-2023) belgesine göre; Türkiye'nin kişi başına Gayri Safi Katma Değer (GSKD) miktarında son yıllarda

¹⁶ Çalışmaya göre TR33 Düzey 2 bölgesini geride bırakan ilk 11 bölge şöyle sıralanmaktadır: (1) TR10 İstanbul, (2) TR51 Ankara, (3) TR31 İzmir, (4) TR41 Bursa, Eskişehir ve Bilecik, (5) TR61 Antalya, Isparta ve Burdur, (6) TR42 Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu ve Yalova, (7) TR32 Aydın, Denizli ve Muğla, (8) TR21 Tekirdağ, Edirne ve Kırklareli, (9) TR62 Adana ve Mersin, (10) TR22 Balıkesir ve Çanakkale, (11) TR52 Konya ve Karaman.

önemli bir artış olduğu gözlenmektedir. Nitekim 2004 yılında 5.103 Amerikan Doları olan kişi başına GSKD, 2011 yılında 9.244 Amerikan Doları'na yükselmiştir (bkz. Tablo 5). Buna karşın gelir dağılımında doğu-batı yönünde bir farklılaşma söz konusudur. Strateji belgesine göre 2004-2011 döneminde kişi başına Gayri Safi Katma Değer (GSKD) sıralamalarında Orta Karadeniz Bölgesi en çok gerileyen bölge olmuştur. Özellikle TR82 (Kastamonu, Çankırı, Sinop) Bölgesi 11. sıradan 18. sıraya gerileyerek sıralamada 7 bölgenin daha gerisinde kalırken; TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) bölgesi 26. sıradan 23. sıraya; Zafer Kalkınma Ajansı'nın faaliyet alanını oluşturan İBBS TR33 Düzey 2 bölgesi 13. sıradan 11. sıraya yükselmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2014:43).

Tablo 5. İBBS Düzey 2 Bölgeleri GSKD Sıralaması

Kişi Başına GSKD (\$)	Sıralama		Sıralama Değişimi		Endeks TR=100		Yıllık Ortalama Kişi Başına GSKD Artışı (%)	
	2004	2011	2004	2011	2004	2011	2004-2011	
TR10	7.943	13.865	1	1	0	156	150	8,3
TR21	6.300	12.029	6	5	1	123	130	9,7
TR22	4.515	8.954	10	8	2	88	97	10,3
TR31	6.598	11.443	5	6	-1	129	124	8,2
TR32	5.320	8.668	8	9	-1	104	94	7,2
TR33	4.042	8.283	13	11	2	79	90	10,8
TR41	6.930	12.126	4	4	0	136	131	8,3
TR42	7.183	13.138	2	2	0	141	142	9,0
TR51	6.978	12.259	3	3	0	137	133	8,4
TR52	3.887	7.118	14	13	1	76	77	9,0
TR61	6.048	10.122	7	7	0	119	109	7,6
TR62	4.065	7.232	12	12	0	80	78	8,6
TR63	3.155	5.904	19	19	0	62	64	9,4
TR71	3.674	7.087	15	14	1	72	77	9,8
TR72	3.635	6.675	16	16	0	71	72	9,1
TR81	5.209	8.536	9	10	-1	102	92	7,3
TR82	4.178	6.594	11	18	-7	82	71	6,7
TR83	3.549	6.762	17	15	2	70	73	9,6
TR90	3.545	6.652	18	17	1	69	72	9,4
TRA1	2.975	5.901	21	20	1	58	64	10,3
TRB2	1.877	3.515	25	26	-1	37	38	9,4
TRC1	2.678	4.952	22	22	0	52	54	9,2
TRC2	2.377	4.282	23	24	-1	47	46	8,8
TRC3	1.853	4.689	26	23	3	36	51	14,2
TR	5.103	9.244						8,9

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, 2014:44.

Diğer yandan söz konusu strateji belgesine göre; 2004-2011 döneminde Türkiye'de İBBS Düzey 2 bölgeleri arasında ileri teknoloji sektörlerde Ankara en hızlı büyüyen bölge olurken, TR33 (Afyonkarahisar, Kütahya, Manisa, Uşak), İzmir, İstanbul, TR83 (Samsun, Tokat, Amasya, Çorum) bölgelerinde de ileri teknoloji sektörlerde bir yığılma görülmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2014:54).

4.4. İBBS Düzey 2 Bölgelerinin Türkiye Gayri Safi Katma Değeri İçindeki Payları (2004-2011)

Bölgesel gayri safi katma değer¹⁷ payı, İBBS Düzey 2'yi oluşturan her bir bölgenin Türkiye gayri safi katma değeri içindeki payını göstermektedir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2014 yılında yayınladığı "Gayri Safi Katma Değer (GSKD) Bölgesel Sonuçlar 2004-2011" adlı çalışmasında yer alan bilgilerden hareketle 2004 ve 2011 yılları itibarıyla İBBS Düzey 2 bölgelerinin yarattığı toplam katma değer dağılımında çok büyük değişiklikler gözlenmediği söylenebilir. Çalışmada Türkiye'nin doğusunda yer alan bölgelerin, gayri safi katma değer içindeki paylarının, batı bölgelerine göre daha düşük olduğu görülmektedir (TÜİK, 2014:3). Elde edilen verilere göre TR33 bölgesinin gayri safi katma değer içindeki payı 2004 yılında %3,5 iken bu oran çok küçük bir artışla %3,6'ya yükselmiştir. Ancak İBBS Düzey 1 bölgesi olarak TR3 bölgelerinden; TR31 bölgesini oluşturan İzmir'in GSKD içindeki payının aynı dönemde %6,8'den %6,6'ya, Aydın, Denizli ve Muğla illerinden oluşan TR32 bölgesinin payının ise %3,8'den %3,5'e düşmesi oldukça dikkat çekicidir. Bu durum TR33 bölgesini Ege bölgesinin 2004-2011 dönemindeki en başarılı/yüksek performanslı bölgesi haline getirmektedir.

4.5. İllerde Yaşam Endeksi Gösterge Değerleri (2015) Bakımından İBBS TR33 Düzey 2 Bölgesi

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2015 yılında bireylerin ve hane halklarının yaşamını objektif ve sübjektif göstergeler kullanarak yaşam boyutları ayırımında il düzeyinde ölçmeye, karşılaştırmaya ve zaman içinde izlemeye yönelik bir endeks çalışması yapmıştır. İllerde yaşam endeksi; konut, çalışma hayatı, gelir ve servet, sağlık, eğitim, çevre, güvenlik, sivil katılım, altyapı hizmetlerine erişim, toplumsal yaşam ve yaşam memnuniyeti olmak üzere yaşamın 11 boyutunu kapsamakta ve 41 gösterge¹⁸ ile temsil edilen bu boyutları tek bir bileşik endeks yapısı içinde sunmaktadır. Isparta yaşam endeksinde ilk sırayı almış, onu sırasıyla Sakarya ve Bolu takip etmiştir. Endekste son sırayı ise en düşük endeks değeri ile Muş almıştır. Muş'u sırasıyla Mardin ve Ağrı illeri takip etmektedir.

¹⁷ Bölgesel Gayri Safi Katma Değer (GSKD), bir bölgede yerleşik ekonomik birimlerin belli bir dönemde bu bölgedeki ekonomik faaliyetleri sonucunda ürettikleri mal ve hizmetlerin (çıktı) değerinden, bu üretimde bulunabilmek için kullandıkları mal ve hizmetler (ara tüketim) değerinin çıkarılması sonucu elde edilmektedir (TÜİK, 2014:3).

¹⁸ Söz konusu boyutlar ve göstergeler için: TÜİK, 2016, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2421, (Erişim Tarihi: 14.04.2016).

TÜİK'in 2015'te yaptığı araştırma sonucunda oluşturduğu "Yaşam Endeksi Gösterge Değerleri" sıralamasında TR33 bölgesini oluşturan 4 ilden Kütahya ili 4. sırada, Uşak ili 6. sırada, Afyonkarahisar ili 10. sırada ve Manisa ili ise 31. sırada yer almaktadır. Endeksin oluşturulmasına kaynaklık eden 11 boyut bakımından bu 4 ilin sıralamadaki yerleri ise şöyle tablolaştırılabilir:

Tablo 6. TR33 Bölgesi İllerinde Yaşam Endeksi Sıralamaları (2015)

	Kütahya	Uşak	Afyonkarahisar	Manisa
Genel Endeks	4	6	10	31
Konut	15	20	33	53
Çalışma Hayatı	3	4	15	11
Gelir ve Servet	16	13	47	50
Sağlık	24	19	13	20
Eğitim	29	30	48	47
Çevre	19	12	49	7
Güvenlik	6	27	8	44
Sivil katılım	39	37	24	44
Altyapı Hizmetlerine Erişim	42	40	34	14
Toplumsal Yaşam	5	2	11	25
Yaşam Memnuniyeti	5	8	2	27

Kaynak: TÜİK "2015 İllerde Yaşam Endeksi İl Sıralamaları ve Endeks Değerleri, 2015" tablosundan¹⁹ yararlanılarak oluşturulmuştur.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

2000'li yılların başlarından itibaren Türkiye'nin istisnasız tüm bölgelerinde belirgin bir gelişme yaşandığı, bunun ekonomik ve toplumsal göstergeler başta olmak üzere çok sayıda göstergeye de yansıdığı görülmektedir. Son yıllarda yapılan araştırmaların neticeleri ışığında, İBBS TR33 Düzey 2 bölgesinin ülke bütününde yaşanan sürece paralel olarak gelişiminin yanında, diğer bölgelere oranla sosyo-ekonomik bakımdan daha hızlı bir gelişme kaydettiğini ve söz konusu gelişmede Zafer Kalkınma Ajansı'nın özellikle 2010 yılından itibaren bölgenin kalkınmasına katkı ve destek verme çabalarının etkili olduğunu ifade etmek hiç de abartı sayılmamalıdır.

Türkiye bölgesel gelişmişlik farklılıklarının çok belirgin olduğu, gerek ekonomik, toplumsal ve siyasal nedenlerin ve gerekse de ulaşım ve iletişim imkânlarının artması ve yaygınlaşmasının etkisiyle hızlı kentleşmenin ve buna bağlı sorunların yaşanmaya devam ettiği bir ülkedir. Avrupa Birliği'ne üyelik müzakerelerinin devam ettiği bir dönemde Türkiye'yi bu süreçte zorlayan konulardan birisi de ülke içindeki bölgeler arası dengesizlik sorununun çözülememiş olmasıdır. Birlik müzakereleri çerçevesinde 2016 yılı itibarıyla açılmış olan 15 fasıldan birisi de "Bölgesel Politika ve

¹⁹ Türkiye İstatistik Kurumu (2006), http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?is_tab_id=2420, (Erişim Tarihi: 14.04.2016).

Yapısal Araçların Koordinasyonu”dur. Ancak her yıl yayınlanan ilerleme raporlarında Türkiye’deki bölgesel demografik, sosyo-ekonomik ve altyapısal dengesizliklere, kalkınmada geri kalmış Doğu ve Güneydoğu bölgeleri ile ülkenin diğer bölgeleri arasında bir eşitsizliğe vurgu yapılmaktadır.

Türkiye planlı kalkınma döneminin başladığı 1963 yılından bu yana bölgesel dengesizliklerin giderilmesi konusunda büyük çabalar sarf etmesine rağmen, gelinen noktada amaçlanan sonucun gerçekleşmediği görülmektedir. 2006 yılında yürürlüğe giren 5449 sayılı “Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun”la yasal zemine kavuşan ve 2009 yılı itibarıyla da tüm İBBS Düzey 2 bölgelerinde örgütlenmesini tamamlayan kalkınma ajansları yoluyla bölgesel kalkınmanın sağlanması ve bölgeler arası dengesizliğin giderilmesi çabası yeni bir ivme ve heyecan kazanmıştır. Kanunla kendilerine “kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, ... bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak” misyonu yüklenen kalkınma ajansları için kurulmalarından bu tarafa geçen süre iyi bir tecrübe dönemi olmuştur. Bu dönemde kendilerine yönelik olarak pek çok olumsuz değerlendirme söz konusu olmasına rağmen ajanslar, görev yaptıkları bölgelerin dinamiklerini, potansiyelini, ekonomik, mali ve toplumsal kapasitelerini hesaba katarak geliştirdikleri ve/veya öncülük/teşvik ettikleri projelerle Türkiye’nin bölgesel kalkınma çabalarına belirgin destek sağlamışlardır. Kalkınma ajanslarının yapıcı eleştiri ve önerilere ilave olarak, yaşadığı tecrübeler ışığında hem mevzuatının, hem de idari yapısı ve işleyişinin yeniden gözden geçirilmesi, onların bölge kalkınmasına ve dolayısıyla ülkenin Avrupa Birliği üyeliği başta olmak üzere orta ve uzun vadeli ulusal hedeflerine erişmesine katkısını artıracaktır.

KAYNAKÇA

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) (2003), *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003)*, Ankara: DPT Yayını No: 2671.

_____ (2006), *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)*, Ankara.

Kalkınma Bakanlığı (2013), *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE-2011)*, Ankara.

_____ (2014), *Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (2014-2023)*, Ankara, [http://www.bgus.gov.tr/dokuman/BolgeselGelismeUlusalStratejisi\(2014-2023\).pdf](http://www.bgus.gov.tr/dokuman/BolgeselGelismeUlusalStratejisi(2014-2023).pdf) (Erişim Tarihi: 16.04.2016).

_____ (2015), *Kalkınma Ajansları 2014 Yılı Genel Faaliyet Raporu*, http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/Icerik/6055/BG-Kalkinma_Ajanslari_Faaliyet_Raporu-2014 (Erişim Tarihi: 22.04.2016).

Kumral, Neşe, Akgüngör Sedef ve Mehmet Güçlü (2012), *"Rekabet Gücü, Yaşam Kalitesi ve Yaratıcılık Türkiye Düzey 2 Bölgeleri"*, 6. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu (2011) Bildiri Kitabı, Ankara: 27-53.

Özmen, Fatma (2008), *"AB Sürecinde Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Karşılaşabilecekleri Temel Sorun Alanları"*, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13 (3): 327-340.

Tamer, Ahmet (2008), *"Kalkınma Ajanslarının Türk Hukuk Sistemindeki Yeri"*, DPT Uzmanlık Tezleri, DPT Yayın No: 2757. Ankara.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2014), Ulusal Hesaplar Daire Başkanlığı Yıllık Hesaplar Grubu. *Gayri Safi Katma Değer (GSKD) Bölgesel Sonuçlar 2004-2011*, http://www.tuik.gov.t/js/duyuru/upload/yayinrapor/GSKD_Bolgesel_2004-2011.pdf (Erişim Tarihi: 24.04.2016).

_____ (2016), http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2420, (Erişim Tarihi: 14.04.2016).

Türkoğlu, Musa (2015), *"Kalkınma Ajanslarının Bölgesel Kalkınma Açısından Önemi: BAKA Örneği"*, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi 7 (3): 215-230.

Zafer Kalkınma Ajansı (ZEKA) (2011), *Zafer Kalkınma Ajansı (ZEKA) 2010 Yılı Faaliyet Raporu*, http://www.zafer.org.tr/jdownloads/Kurumsal%20Dokmanlar/Faaliyet%20RaporlarAe/zeka_faaliyet_raporu_2010.pdf (Erişim Tarihi: 12.04.2016).

_____ (2012), *Zafer Kalkınma Ajansı (ZEKA) 2011 Yılı Faaliyet Raporu*, http://www.zafer.org.tr/jdownloads/Kurumsal%20Dokmanlar/Faaliyet%20RaporlarAe/zeka_faaliyet_raporu_2011.pdf (Erişim Tarihi: 12.04.2016).

_____ (2013), *Zafer Kalkınma Ajansı (ZEKA) 2012 Yılı Faaliyet Raporu*, http://www.zafer.org.tr/jdownloads/Kurumsal%20Dokmanlar/Faaliyet%20RaporlarAe/zeka_faaliyet_raporu_2012.pdf (Erişim Tarihi: 12.04.2016).

_____ (2014), *Zafer Kalkınma Ajansı (ZEKA) 2013 Yılı Faaliyet Raporu*, http://www.zafer.org.tr/jdownloads/Kurumsal%20Dokmanlar/Faaliyet%20RaporlarAe/zeka_faaliyet_raporu_2013.pdf (Erişim Tarihi: 12.04.2016).

_____ (2015), *Zafer Kalkınma Ajansı (ZEKA) 2014 Yılı Faaliyet Raporu*, http://www.zafer.org.tr/jdownloads/Kurumsal%20Dokmanlar/Faaliyet%20RaporlarAe/zeka_faaliyet_raporu_2014.pdf (Erişim Tarihi: 12.04.2016).

_____ (2016), *Zafer Kalkınma Ajansı (ZEKA) 2015 Yılı Faaliyet Raporu*, http://www.zafer.org.tr/jdownloads/Kurumsal%20Dokmanlar/Faaliyet%20RaporlarAe/2015_yili_faaliyet_raporu.pdf (Erişim Tarihi: 12.04.2016).

_____ (2017), *Zafer Kalkınma Ajansı (ZEKA) 2016 Yılı Faaliyet Raporu*, <http://www.zafer.org.tr/jdownloads/Kurumsal%20Dokmanlar/Faaliyet%20RaporlarAe/2016-yili-faaliyet-raporu.pdf> (Erişim Tarihi: 01.06.2017)

2006 tarihli ve 5449 sayılı “*Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun*”.

2009 tarihli (27353 sayılı RG) “*Bazı Düzey 2 Bölgelerinde Kalkınma Ajansları Kurulmasına Dair Bakanlar Kurulu Kararlarında Değişiklik Yapılması Hakkında Karar*”.

2011 tarihli ve 641 sayılı “*Kalkınma Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname*”.

2014 tarihli (29101 sayılı RG) “*Kalkınma Ajansları Yatırım Destek Ofisleri Yönetmeliği*”.